

GEMEINSCHAFT

Klimakampen

Etnografiske noter fra den danske klimatilpasning

INTRODUKTION

Do not be angry with the rain; it simply does not know how to fall upwards.

Vladimir Nabokov

Mennesket har altid haft et angstfyldt kærlighedsforhold til regnvand. Regnen er svanger med liv og kan samtidig varsle død og ødelæggelse, når den kommer i forkerte mængder. Regnen er på én og samme tid tilbedt og frygtet, forsøgt tæmmet og transformeret. Men den falder fortsat, hvor den lyster.

Vi skal, fortæller eksperter os, i disse og mange år fremover forholde os til mere massive regnmængder og hyppigere skybrud som følge af klimaforandringer. Kystsikring er blevet et nationalt politisk emne, en omlægning af et parkområde til regnvandssø og forsinkelsesbassin bliver et lokalt skybrudsprojekt, og andre igen skal overveje, om ikke en faskine eller et regnvandsbed i baghaven ville gøre underværker for deres hus. Det globale klima er blevet et både politisk, socialt og individuelt anliggende. Skybrud og stormflod forstyrrer et ellers vindstille samfundsliv rundtomkring i Danmark. Fra at være beliggende i vores opmærksomheds yderkvarterer har klimaet fået social fylde og er blevet et anliggende, de fleste borgere, på den ene eller den anden måde skal forholde sig til.

På denne baggrund har Gemeinschaft i 2015-16 i forbindelse med udviklingen af samvejr.dk, en digital platform for borgerinddragelse i klimatilpasningsprojekter, besøgt kommuner, forsyninger, lokalsamfund og borgere. Vi har besøgt pladser, parker og parceller, snakket med ældre, børnefamilier og unge, hørt deres historier. Vi har talt om LAR, grønne tage og et liv uden kød. Vi har set ternede skjorter og plantegninger på sofaborde og observeret 'klimaadfærd' i såvel parcelhusområder som i boligblokke. Vi har deltaget i møder og konferencer og besøgt kommuner og forsyningsselskaber og drukket litervis af maskinkaffe i små mødelokaler med mangefarvede ringbind.

Vi har taget noter fra observationer og samtaler. Vi har noteret opfattelser, ønsker, forventninger, bekymringer, beklagelser, skuffelser, tristhed. Men også masser af indsigt og energi. Og vi har derefter ordnet disse noter i repræsentative skildringer af, hvordan arbejdet med klimatilpasning kan tage sig ud set fra navnlig et borgerperspektiv. Der er ikke tale om noget forsøg på at give et udtømmende billede af klimatilpasningen dags dato. Der er ingen storslåede teorier eller stormaskede hypoteser, men snarere et ønske om at videreformidle nogle uprætentiøse, dagligdags indtryk af 'det lille klimaliv'. Håbet er, at disse skildringer kan bidrage til at skabe en forståelse af nogle af de problemstillinger, der er på spil i arbejdet med borgerinddragelse i forbindelse med klimatilpasning, og følgelig nogle socialt bæredygtige løsninger.

Hvad vi har mødt, vidner om, at klimaændringerne omsættes til en vejrverden, som man lokalt kan forholde sig til. Borgerne lever i og med det lokale vejr – det er det, de erfarer, det er det, de forsøger at finde mening i og handle meningsfuldt i forhold til. Folk forsøger at skabe mening og rum af sikkerhed og tryghed i deres hverdag. I denne hverdagens finstruktur udviser langt de fleste borgere, som vi har mødt, stor fleksibilitet og resiliens, når det buldrer og brager. Borgerne er langt fra de sårbare størrelser, som de alt for ofte reduceres til.

Vi vil gerne takke alle, der har deltaget i undersøgelsen.

Gemeinschaft, København 2017

Dengang fødselsdagsfesten druknede

- Når vejr bliver til klima

Selvfølgelig køber jeg økologisk tandpasta

- Miljøet som ramme for forståelse og handling

Jamen, det nager da altid

- Klimasamvittigheden

Dér, hvor den gode bager ligger

- Virkeligheden set fra et andet perspektiv

Vi kan godt

- Befolkningens diger

Så skal der grilles

- Fællesskaber fødes i vand

Så blev jeg sgu vred på hende fra kommunen

- At respektere de tilsyneladende overfladiske borgere

Det er jo vores hjem

- Kunsten at få folk til at forebygge

Måske de skulle holde vejret

- Når klima bliver til vejr

Dengang fødselsdagsfesten druknede - Når vejr bliver til klima

Samlet til et seminar i det gamle bageri på Kastellet i København sidder en række beredskabsfolk. Nogle er i uniform, andre, dem fra virksomheder med et civilt beredskab, i sweaters. *Når vi ser på de her kurver, så behøver man jo ikke være meteorolog for at se, hvordan det bliver, vel?* spørger den indbudte meteorolog retorisk. Han er inviteret til at redegøre for klimaforandringerne betydning for Danmark.

På lærredet bag ham har den ene komplicerede model afløst den anden undervejs i oplægget, og deltagerne har fået de meteorologiske begrundelser for, hvorfor vi ser et stigende antal skybrud og oversvømmelser både internationalt og i Danmark. Der nikkes alvorligt rundt om i forsamlingen. Enkelte tager noter.

Ved kaffebordet i pausen synes det klart, at forklaringerne på ændringer i klimaet ikke er helt lette at forstå. Man vender med største forsigtighed begreber, grafer og globale havstrømme. Det synes at være vel abstrakte størrelser for flertallet af beredskabsfolkene. Snakken går straks lettere, da én siger: *Men det korte af det lange er, at vejret bliver vådere og varmere i Danmark – vi vil få nok at se til, venner.*

Ja, det er jo så svært rigtigt at forstå, fortæller 48-årige Birgitte, der er sygeplejerske. Vi er ude og gå tur med hende og hendes labrador i nærheden af Frederiksbergcentret. Hun fortsætter: *Det er det med, at der er forskel på det, vi kan se, og så hvordan det er i virkeligheden. Vi ser jo ikke, hvordan det er i virkeligheden, klimaet er jo usynligt,* siger hun til os. Som hun forstår det, er det klimaet, der skaber vejret, og det sker ikke lige med det samme. *Jeg ser ud ad vinduet og beslutter mig for at lufte hund nu eller vente. Det er mit forhold til klimaet,* siger hun.

Den samme forståelse møder vi på en solbeskinnet terrasse i Sorgenfri, nord for København, hvor hjemmegående Vibeke fortæller os, at *vejret* er nemmere at tale om end klimaet.

Man kan sige, at vejret er godt, man kan ikke sige, at klimaet er godt. Vejret har vi en lang tradition for at tale om. Det kan vi alle sammen forholde os til. Klimaet er så abstrakt. Det er noget, eksperter tager sig af.

Vibeke bor i et stort og højt svensk træhus, som blev importeret til området i 1920'erne. Dengang stod huset alene ud mod Furesøen på en lille bakketop. *Deroppe på vores anden sal,* siger hun og peger op, *kan vi virkelig mærke vinden suse, men det er kun hyggeligt.* Vibeke fortæller videre om, hvordan en stort anlagt rund fødselsdagsfest i haven simpelthen druknede i et skybrud nogle år tidligere: *Det var første gang, men ikke sidste gang, vi rigtigt diskuterede betydningen af klimaforandringer hjemme hos os.*

Vejret kan vi have følelser for og en praksis omkring. Vi kan lide solskin, vi har minder om kælketure i snevejr og har måske et særligt melankolsk forhold til gåture i gråvejr. *Med klimaet er det anderledes, medmindre man er aktivist eller som jeg vildt frustreret,* som 42-årige Susanne fra Frederikssund fortæller os. Hun har oplevet *klimaforandringerne på egen krop,* som hun siger. Det skete i form af den stormflod, der skyllede ind over hendes hus og nabolag i forbindelse med stormen Bodil. For hende var det måske ikke gudernes vrede, men det føltes godt nok sådan. De talte ikke så meget om vejret bagefter, men en hel del om klimaet: *Klimasnak fyldte pludseligt enormt meget hjemme og i nabolaget. Alle var optaget af at diskutere, om vi overhovedet kunne bo her i fremtiden med de klimaændringer, som alle spår, vil blive virkelighed.*

Vejret er i et vist omfang demokratisk, i den forstand at vi alle kan se ud og op og aflæse, om det blæser, om solen skinner, eller det ser ud til at blive regn. Klimaet er elitært, i den forstand at kun eksperter kan forstå og tale om det – og de er ikke engang enige. Men så sker det pludselig, at klimaet slår igennem i det sociale, får betydning i almindelige borgeres liv, klimaet får social fylde, som fx når en fødselsdagsfest drukner. Klimaet *gør* noget ved det almindelige sociale liv og bliver dermed mindre abstrakt og meget konkret. Regneark og modeller bliver våd virkelighed, vi kan relatere os til.

Tilbage i det gamle bageri på Kastellet har en anden taler fået ordet, og nu handler det om terrortrusler fra cyberspace. Det handler om 1 og 0 og en særlig ondsindet kombination heraf. En graf redegør for den globale udvikling i identitetstyper. I kaffepausen er der heldigvis en, der kan en historie om en ven, der modtog et Nigeriabrev.

Selvfølgelig køber jeg økologisk tandpasta **- Miljøet som ramme for forståelse og handling**

Et falmet klistermærke med *Atomkraft Nej Tak* sidder på indgangsdøren til et institut på DTU Energi, hvor en af forskerne fortæller os om, hvorfor det er så vigtigt at arbejde med at udvikle nye energikilder: *Vi ved jo, at vi forbruger alt for meget energi på kloden, sådan er det. Det er simpelthen ikke bæredygtigt*, fastslår han uden tøven. På Riso arbejdes der med *at løse verdens energiproblemer*, som flere understreger, og forskningsinstitutionen hviler på en stolt tradition, der går tilbage til Niels Bohr. *Altså, jeg har jo altid været lidt af en miljønørd, og de her klimaforandringer er jo et tegn på, at vi ikke er færdige med arbejdet*, fortæller Erik på 55. Hans kuglepenne er sirligt ordnet og engagementet smittende. Alligevel er det svært at holde koncentrationen hele vejen gennem hans forklaringer. Udenfor sidder frosten stadig i græsset, og Roskilde Fjord er smuk i morgenlyset. Den globale opvarmning virker fjern.

Vi opdager det gang på gang: Vi spørger om noget, der har med klima, klimaforandringer og klimatilpasning at gøre, og bruger gerne konkrete eksempler, og folk svarer ved at tale om miljø, miljøproblemer og forurening. Klimaet hænger altså sammen med miljøet, forstår vi. Der er da også en lang historie om at arbejde med miljøproblemer i Danmark. Landet har længere end de fleste andre lande interesseret sig for iltsvind i søer, genopretning af vandløb, vindmøller, økologiske dyrkningsformer, burhøns og flaskepant.

På Østerbro i København forsøger Lauritz på 28, der er en del af det såkaldte makermiljø, at forklare os, hvordan han selv håndterer udfordringerne fra det, som han kalder *klimakrisen*. Vi står i kulden med kaffe i papkrus. *Det er et kæmpe problem, vi står over for, men noget SKAL vi hver især gøre*. Han forklarer, hvordan han aldrig kunne drømme om at købe en bil. Han undgår også gerne at flyve. Han sorterer alt sit affald. *Selvfølgelig gør jeg det*, siger han. *Og så køber jeg økologisk tandpasta*. Vi fornemmer, at her sættes trumf på. Han er ikke sikker på, at han kan forklare, hvordan den økologiske tandpasta hænger sammen med klimakrisen, men han er overbevist om, at *det hele hænger sammen*, som han siger.

Man må gøre noget, hvor man kan, siger Lise på 42 fra Vanløse, der er it-udvikler. Også hun besvarer spørgsmålet om, hvad hun gør i forhold til klimaforandringer og klimatilpasning, med eksempler på, hvad hun køber i Brugsen.

Jeg gør en masse i forhold til klimatilpasning, jeg er meget miljøbevidst og køber økologisk – mælk, smør og kyllinger – i Brugsen. Osv.

Under et par store birketræer på Amager spørger vi Lars på 52, hvad man egentlig kan gøre som almindelig borger for at imødegå klimaforandringerne. Lars er selvstændig. Han svarer, at *man da i mindste kan sørge for ikke gøre mere skade*. Han har ud over birketræerne i baghaven, som han gør opmærksom på er stærkt vandsugende, installeret solpaneler på sit tag: *Ja, det er mit lille bidrag*, siger han og smiler. På hans vej er de dog gået endnu længere og er i gang med at lave grønne bede sammen, så de kan være mere selvforsynende. Under bedene er der faskiner, der kan holde store mængder vand, indtil det siver ned i undergrunden, forklarer han. Han føjer også til listen over familiens klimainsats, hvordan de har skåret ned på kødforbruget – om end lidt mod hans vilje.

Over for Lars bor Karsten, der er lidt yngre og gymnasielærer. Han siger, at for ham er klimaet og miljøet *lidt det samme*. Det er bare et skalaforhold: *Ved at gøre noget for miljøet gør vi noget nu og her, andre må så tage sig af Kyotoaftalen eller COP 17, eller hvad det alt sammen nu hedder*. Nogen tager sig af de store spørgsmål, som han ser det, almindelige mennesker må konkretisere klimamålene ved at passe på miljøet og købe fornuftigt ind: *Miljøet kan vi alle sammen gøre noget ved. Man behøver ikke at demonstrere foran Bella Centret for at føle, at man gør noget*.

Klimaforandringer kan være et noget stort spørgsmål at skulle forholde sig til. Et spørgsmål, der kan savne konkrete håndtag, som almindelige borgere kan skrue på. Og også klimatilpasning synes for flere at være en anelse abstrakt og måske vel kommunalt i sin ordlyd. Så der står man altså og kan føle sig lidt fortabt og handlingslammet i forhold til de kræfter, der er på spil, og den globale dagsorden. Ved at knytte vores indkøb i Brugsen og klimaforandringer og klimatilpasning tæt sammen kan vi finde mening i og handle på udfordringerne. Vi kan forklare, at vi selv gør noget ved det, synes vi. Eller som Henrik, som vi møder tilfældigt på et gadehjørne i Sorgenfri, fortæller os: *Klimatilpasning er jo ikke lige noget, man snakker med naboerne om til grillaften på vejen. Det er nemmere at tale om, at de økologiske polser fra slagteren på Lyngby Hovedgade er fantastiske*.

Jamen, det nager da altid **- Klimasamvittigheden**

Anders er en fyr midt i tyverne, der læser på universitetet i København. Han er pænt klædt, nyklippet, veltalende. Han tilbringer mange aftener om ugen med hovedet nede i containerne bag forskellige supermarkeder. Han er en såkaldt skralder, en dansk udgave af det amerikanske fænomen 'dumpster diving'. Anders siger: *Madspild er et kæmpe problem i den vestlige verden. Vi overproducerer og forbrænder alle klodens ressourcer, og så smider vi sgu halvdelen ud bagefter. Det kan klimaet ikke holde til.* Det er tydeligt, at for Anders er skralderiet ikke kun en fiks måde at få et SU-budget til at hænge sammen på. Skralderiet er moralsk begrundet. Det er måde at leve med god samvittighed på: *Vi burde alle sammen have dårlig samvittighed over vores samfunds forbrug og spild. Vi burde tænke på jordens sparsomme ressourcer – klimaforandringerne er en reminder.*

Anders' opfattelse af, hvordan forbrug og klima hænger sammen, er ikke ualmindelig. På hjørnet af Jægersborggade på Nørrebro fanger vi 48-årige Anne, der fortæller os, at hun vist ikke er den rigtige at spørge om noget med klima og klimatilpasning: *Jeg er bare ikke den bedste at spørge, jeg gør jo ikke rigtigt noget ved det, selv om jeg burde. Men det er bare så svært.* Anne fortæller, at hun altid har *den der skyldfølelse over for klimaet* – bl.a. fordi hun kører i en stor bil: *Man skammer sig jo lidt, når man triller ned ad Jagtvej.*

Der lader til at være en moralsk overbygning, når talen falder på klimaforandringer og klimatilpasning. Det er *vores egen skyld*, som flere siger eller lader forstå. *Vi mennesker forværrer klimaet*, som Anders siger. Vi synes med andre ord at have en problematisk *klimaadfærd*. Det ser mange af dem, som vi har talt med, som havende direkte konsekvenser for, hvordan klimaet er og vil være i fremtiden. Lider klimaet, er det vores egen skyld. Og da det tilsyneladende ikke går særligt godt med klimaet i disse år, ifølge eksperter, og da vi alle godt kunne gøre noget mere selv, ifølge både eksperter, medier og folk imellem, da er der blevet god plads til en hel del dårlig samvittighed.

Under de nye pavilloner på Nørreport Station spørger vi en ung kvinde med en barnevogn om, hvad hun tænker er 'god klimaopførsel'. Hun fortæller, at *det er svært at sige*, men tilføjer: *Jeg ved i hvert fald, når folk ikke opfører sig ordentligt, fx når de bare smider glas i skraldespanden eller køber dåsebjere fra Tyskland, som bare skal smides ud. Folks adfærd, mener hun, afslører, om de har forstået alvoren i klimaændringerne.* Det vil sige, at har man 'forstået alvoren', vil man som et ordentligt menneske naturligvis opføre sig på en måde, der ikke gør problemerne værre, men helst også afhjælper dem. Klimaet er således blevet et anliggende, der viser, om folks moralske kompas er i orden.

Man skal imidlertid ikke tro, at den hellige gral er vel forvaret, blot man sorterer sit affald, planter birketræer eller sætter solceller på sit tag. Den unge kvinde fortsætter, mens hun rækker barnevognen:

Jamen, det nager da altid. Det er, som om vi for evigt har noget hængende over vores hoveder, der får os til at føle os skyldige.

Der er oversvømmelser i Kina, i Centraleuropa og på Lyngbyvejen. Hvilket nogle mener er selvforskyldt. Menneskeheden har skabt sig problemer, fordi vi ikke har kunnet styre vores overforbrug. Det er, som om der somme tider sniger sig lettere religiøse overtoner ind i forklaringerne i forsøget på at finde mening i det tilsyneladende meningsløse: Menneskene straffes af Naturen. Menneskene har ikke lov blot at tage for sig af Naturen. Naturen har altid ret. Vi bør skamme os – og det gør vi så.

I en gymnastiksal i Middelfart sidder tre skoleklasser samlet. Rektor fortæller dem, at de skal give deres besyv med, når der skal bygges et klimasikret aktivitetsområde på en bakke i byen. Han siger: *I skal være med til at gøre det her til et sted, hvor det er fedt at være, ikke bare for jer, men også for jeres lillebrødre og lillesøstre, ja, for alle de børn, der engang kommer efter jer. Grunden til, at vi gør det her, er, at klimaet ændrer sig. Det ved I godt, ikke? Børnene ser alvorlige ud, og der nikkes lidt spredt i salen. Her er vores chance for rent faktisk at gøre noget ved det. Vil I være med? Der nikkes igen, lidt ivrigere.*

Skoleeleverne kaster sig ivrigt over opgaven. Som forventeligt taler de ikke meget om klima og vejr. De er optaget af at finde på sjove aktiviteter, og hvor de skal ligge. Og det er måske også bedst for kreativiteten og engagementet, at de (endnu) ikke plages af dårlig samvittighed.

Dér, hvor den gode bager ligger **- Virkeligheden set fra et andet perspektiv**

På Damhusengen i Vanløse i København står Signe, der 57 år og med i engens bilav. Bierne flyver søvnt omkring, bedøvede af den lille røgmaskine, der gør det muligt at indsamle honningen. Damhusengen er en del af et omfattende tværkommunalt klimatilpasningsprojekt for Harrestrup Å, som slynger sig gennem engområdet. Signe fortæller, hvorfor hun synes så godt om at være med i bilavet: *Jamen, det er da bare dejligt at være herude i naturen og se til de små bier. De har deres eget lille liv her, som vi er med til at sørge for. Det ville da være drønærgerligt, hvis kommunens klimatilpasning går ud over det her sted. Så har de da ikke forstået noget som helst om, hvad der betyder noget for os, der bor og kommer i området.*

I en anden ende af København sidder vi i Remiseparken, som i forbindelse med en reovering af park- og boligområdet Urbanplanen på Amager skal klimasikres inden for de næste par år. Ahmad sidder på en bänk bygget af gamle fragtpaller midt i parken og fortæller om, hvordan han og vennerne bruger parken som mødested. De bruger især den sti, der løber midt ned gennem parken, hvor man kan se fra den ene ende til den anden. Det er planen, at stien skal have et andet og snoet og grønt forløb i fremtiden. Det ærgrer ham, at kommunen ikke kan forstå, at den er vigtig for dem, som den er: *Det er vores sti. De vil gøre det hele så pænt, så de kan få nogle andre til at bo i området i stedet for os, som de tror, kun laver ballade, blot fordi vi mødes her om aftenen.*

Signe og Ahmad peger begge på det, som man kan kalde 'det lille liv'. Det liv, som ikke så tit ses omtalt eller afspejlet i udviklings- og dispositionsplaner for et lokalområde. Det vil sige de små, hverdagslige gøremål og aktiviteter, som betyder noget for folks og lokalområders liv, og som kan være ladet med mening og følelser. Set fra et overordnet planlægningsperspektiv kan små dagligdags aktiviteter, bittesmå rutiner, stiforløb og stedsgrønne træer forekomme mindre væsentlige.

På Frederiksberg er et pensioneret ægtepar ude at gå en tur i det område, de i mange år har boet i. De fortæller, hvordan de i deres levetid har set byen vokse og udvikle sig. *Det er i virkeligheden lidt en gave at kunne opleve det, siger kvinden til os. De fortæller om ombygningen af en plads i nærheden, hvor der ligger en utrolig god bager. Jamen, de har de der tebirkes fyldt med remonce, griner manden. I forbindelse med ombygning af pladsen fjernede kommunen bænken, måske for at undgå alkoholikere med hunde, siger konen. Det kan de på sæt og vis godt forstå. Men de overså noget, mener parret:*

Dén plads med de bænke i solen ved siden af netop den bager var et opholdssted om formiddagen for mange ældre i området. Vi har tit siddet der og talt med andre pensionister.

Den lokale viden om fx vind og vejrforhold, eller hvor den gode bager ligger, kan være af betydning for, hvordan borgerne ser på et givent klimatilpasningsprojekt. Flere forhold spiller naturligvis ind, herunder ikke mindst økonomi, besværet omkring de fysiske omlægninger, den merværdi, et projekt kan rumme, osv. Men tilsyneladende ubetydeligheder kan pludselig blive omdrejningspunkt for borgernes modstand, fx en bänk i solen. Den bliver symbol på, at kommunen ikke lytter eller ikke forstår det lokale livs perspektiv. Men det handler ikke blot om bænke eller ej, borgerne har ofte også et solidt og erfaringsbaseret kendskab til regnvandets vej.

I Aarhus Kommune fortæller Stine, der arbejder med klimatilpasning, os, at *når vi laver projekter i et område, er der nogle borgere, som har en vigtig viden om området, vi skal grave i. Når det fx regner meget, viser vores kort én ting, men virkeligheden, som borgerne repræsenterer, siger noget andet. Vi har flere gange været ude for, at borgerne kunne forklare regnvandets vej bedre, end vores modeller kunne. Søren, en erfaren mand fra Vejen Forsyning, er enig: Det er meget banalt, men vi glemmer ofte, at det bedste, du kan gøre, hvis du fx skal lede vand bort i et landområde, er at tale med lodsejeren: Hvad ved han om, hvornår der er vådt, og hvorfra vandet kommer?*

Man skal ikke romantisere. Borgerne ved noget om deres og et lokalområdes liv, herunder om vandets vej. Men de varetager nogle gange også ensidigt deres egne interesser. Forsvaret for en bänk ved bageren kan give et meget afgrænset udsyn og savne forståelse for det, som rækker ud over pladsen. Men måske bænken i solen ved bageren alligevel var værd at gøre ophold på for kommunen eller forsyningen – sådan helt bogstaveligt, når de skal poste millioner af kroner i et klimaprojekt. Og så er der jo de der tebirkes med remonce ...

Vi kan godt - Befolkningens diger

På en overskyet efterårsdag bølger det friskt gennem Roskilde Fjord. Lidt længere sydpå kan vi se Kronprins Frederiks Bro. Vi går en tur langs vandet med fire borgere, hvis huse alle blev oversvømmet af stormfloden efter stormen Bodil. Det rusker godt i de sidste blade på træerne, og jakker og halstørklæder er snøret godt til. Vi taler om livet i nabolaget tæt ved Frederikssund, om fjorden og om oversvømmelsen: *Vi har jo egentlig været ude for noget ret vildt her. Det ramte os hårdt*, siger Susanne og kigger på sine naboer. Der nikkes indforstået. De har hver deres fortælling om, hvordan det under og efter stormfloden så fuldstændig uvirkeligt ud der, hvor de bor eller boede. Vandet gik dem til navlen, mens de vadede rundt mellem husene, og et helt livs ejendele flød rundt i dagligstuenes vandoverflade.

I Holland ligger slottet Sjaerdema på en kunstigt anlagt halvø beskyttet af en serie diger med de poetiske navne 'Det vågne dige', 'Det sovende dige' og 'Det drømmende dige'. I tilfælde af voldsom oversvømmelse træder digerne på hver deres måde i kraft og redder slottet og halvøen fra oversvømmelse. Digerne udgør tre niveauer af sikkerhed, hvor det næste træder i kraft, når det foregående overvindes. Det er et billede på de lag af beskyttelse, som en oversvømmelse kan kræve.

Det første dige, Det sovende dige, udgøres af fysiske barrierer, de konkrete diger eller forhøjninger i landskabet. I forbindelse med Bodil fortæller Jens, en af beboerne, hvis hus blev oversvømmet, at han ringede til beredskabschefen, da stormen tog sin begyndelse, og spurgte efter sandsække, eftersom han var nervøs. Han fik at vide, at han godt kunne få nogle sække, *men hvad skal du med dem?*

Jeg endte med at få 50 tomme sække og besked om, at jeg selv kunne tage ned på stranden og fylde dem.

Det andet dige, Det vågne dige, er gjort af borgernes parathed og deres sociale netværk. I Frederikssund var der masser af vilje til handle, men ingen redskaber og intet netværk på plads. Det har siden ændret sig. Over en nybagt bolle og en kop te fortæller en anden af beboerne om oversvømmelsen: *Altså, vi har nok fået øjnene op for, at vi selv skal kunne klare mere*. Beboerne har indset, at der ikke altid kommer nogen og redder dem, når det brænder på – eller rettere – svømmer over.

Jens har efterfølgende taget et kursus sammen med sin familie, hvor de har lært at klare sig i 72 timer, hvis der kommer en ny katastrofe. *Vi har lært, hvordan man sørger for mad og vand til tre døgn. Og vi har købt en batteridrevet radio, så vi altid kan følge med, hvis der sker noget. Vi har lært, hvordan vi skal redde os selv og vores familie, men også vores venner og naboer, hvis nu myndighederne ikke kan komme*. Men en borger må ikke stå alene over for vandmasserne, mener Susanne: *Det går ikke, at enkeltpersoner selv går og laver diger*. Som hun siger: *Hvis hver enkelt husstand selv barrikaderer sig med sandsække og pumper, så sender de bare problemet videre til naboerne. Det er ligesom med forebyggelse af indbrud, det nytter kun, hvis vi gør det alle sammen, men det kan være svært, hvis man ikke kender hinanden*.

Det sidste dige, Det drømmende dige, er den mentale robusthed, som en oversvømmelse kræver af borgerne. Walter fortæller: *Vi har måttet tilpasse os til den nye virkelighed, og vi har lært en ting eller to af det her – også om os selv*. Han betoner, hvordan familien har talt meget om at tage ved lære af oplevelsen, så den i det mindste blev meningsfuld på den måde. *Jamen, det gør da noget ved psyken*, tilføjer Anne og uddyber: *Vi er blevet til andre mennesker. Bodil har skabt en følelse af sammenhold mellem naboerne og andre, der har oplevet noget lignende. Det samme har jeg hørt, er sket for folk i København. Og i Indonesien med tsunamien*.

Udenfor er blæsten taget til igen, og Susanne sender en formanende opfordring ud til fjorden: *Du bliver bare, hvor du er, kammerat!* De er klar over, at de i fremtiden bliver nødt til at kunne klare mere selv, hvis de vil blive boende i området. Det kræver, at de bliver mere robuste og mere tilpasningsdygtige. Det kræver, at de bliver mere resiliente. Både fordi kommunen ikke kan løse alle problemerne, den har brug for borgerdigerne, og fordi borgerne har opdaget, at de faktisk godt kan gøre meget selv. *Vi har fundet en form for mod, trods og kreativitet, som vi ikke troede, vi havde*, siger Susanne.

Så skal der grilles **- Fællesskaber fødes i vand**

Vi sidder i Sara og Franks lille stue i Frederikssund. Omkring os sidder en række naboer. De har lært hinanden at kende under genhusningen, efter at deres huse blev oversvømmet ved stormfloden i 2013. Det er nu tre år siden, og når de tænker tilbage på tiden før stormfloden, havde de faktisk ikke så meget med hinanden at gøre: *Jamen, vi havde kun det til fælles, at vi boede i nærheden af hinanden*, siger Frank.

Stormen Bodil og den efterfølgende stormflod bragte massive mængder vand fra Roskilde Fjord op over bredderne og ind i deres huse. Hele nabolaget blev påvirket. Man hjalp hinanden, man delte tristheden, men noget andet tog også form, nemlig et fællesskab. Sarah fortæller: *Folk, vi tidligere kun har sagt dav til, ringer nu og spørger, om der er noget, de kan hjælpe med. Der er meget herude, der nu er blevet et fælles projekt – også ud over at passe på vores område.*

I den tumultariske periode under og efter oversvømmelsen knyttede de bånd til deres naboer, også dem, der ikke lige bor ved siden af dem, fordi de havde oplevet det samme sammen. Det blev deres fælles referenceramme. Dét, man naturligt kunne tale om, når man så hinanden. Noget, der var mere og større end vejret. Et slags skæbnefællesskab, der fra begyndelsen bandt dem tæt sammen, og hvorudfra der organisk kunne vokse et socialt fællesskab, der ikke længere behøver en påmindelse om, hvad der skabte det.

I weekenden skal der grilles, os og naboerne. Det er en ny tradition, og det er ret hyggeligt. Så snakker vi om alt muligt. I starten handlede det meget om oversvømmelsen og genhusningen, men så begyndte det at handle om at sørge for, at vi ikke er udsatte næste gang. Og nu er det sådan en hverdagsting, hvor vi blot taler om alt muligt.

Først vand, så gris.

Fællesskaber opstår overalt ud af en praksis, fx et arbejdsfællesskab, eller de opstår som en forestilling, en idé, fx et politisk eller nationalt fællesskab. Eller som en blandingsform. De behøver ikke en oversvømmelse. Men det er, som om det hjælper. Det er, som om det at have oplevet og gennemlevet kriser og katastrofer er befordrende for fællesskaber og fællesskabsfølelser. De synes at blive mere intense.

Man synes i Vejle Kommune at være klar over det potentiale, der ligger i sådanne stærke fællesskaber, når det gælder om at forberede kommunen og dens borgere på diverse trusler. Vandmasser, terror eller andet. Vejle Kommune er blevet landets første eksplicit resiliente kommune og optaget i et globalt fællesskab af resiliente byer. Under et summende lysstofrør på et kommunalt kontor i kommunen hører vi om dens planer for at gøre byen resilient. Borgerne skal kunne forebygge og robust modstå vandmasser og andre kriser og katastrofer, og borgerne og lokalsamfund skal ved fælles indsats kunne genrejse sig, skulle det *tænkelige utænkelige* indtræffe. *Det kræver bl.a., at der skal være plads til, at borgerne kan handle i fællesskab. Det tænker vi meget over, når vi fx bygger nyt. Der skal gøres plads til handlingsorienterede fællesskaber*, siger en ung mandlig medarbejder i kommunen.

Men det er ikke kun i Vejle, at man forsøger at indbygge muligheder for fællesskaber i nye anlægsarbejder. Det samme sker i København: *Vi er meget bevidste om, at nye klimaløsninger også skal gøre noget socialt for borgerne, noget, der kan skabe fællesskaber, som vil være mere robuste og selvhjulpne i tilfælde af skybrud*, som en ældre klimamedarbejder i kommunen siger. *Kommunen leder altid efter at skabe en merværdi for borgerne, når den klimatilpasser*, tilføjer han.

At planlægge fællesskaber er langt fra nemt. Fornemmelsen af, at nogen vil noget bestemt med én, kan hurtigt indfinde sig. Mennesker finder sammen, når de finder sammen. Gennem en fælles praksis eller en fælles idé. Og det kan ikke udelukkes, at dét at opbygge et fælles forsvar mod skybrud kan frembringe nye fællesskaber lokalt, fordi man helt håndgribeligt arbejder sammen om det, eller fordi man i tanken abonnerer på et sådant fællesskab. Og på et tidspunkt skal både det ene og det andet fællesskab have noget at spise.

Så blev jeg sgu vred på hende fra kommunen **- At respektere de tilsyneladende overfladiske borgere**

Under Danmark findes en verden, som ikke alle kender til. Det er en verden af rørføringer, afløb, dræn, forsinkelsesbassiner, blandt meget andet. Det er et underjordisk system af velfærdsteknik, der, når det fungerer, sjældent lader sig bemærke af andre end fagfolk.

Én af de måder, hvorpå det underjordiske Danmark kommer til overfladen, er i begrebet 'servicemål'. På et kontor i underetagen af Aarhus Kommune hører vi om servicemål i forhold til vandhåndtering: *Det er jo sådan, at vi strukturerer verden i styrbare enbeder, lader en erfaren vandingeniør i ternet skjorte os vide, og det indebærer nogle valg. Man kan ikke gøre alt lige godt alle steder, også selv om man prøver.* Han siger videre: *Lad os tage et vandløb. Det må svømme over hvert andet år – bum. Vi har altså et vist mål, hvor vi godt kan læne os tilbage og sige, at alt er i orden, også selv om hr. og fru Hansen oplever, at de får vand på grunden. Vi kan nemlig sige 'ja, men det er lovligt vand, så det må I leve med.'* Lovligt vand!

På en konference fortæller en midaldrende forsyningsmedarbejder med et lidt underfundigt smil os om sit arbejde. Arbejdet tiltaler ham, siger han, fordi det bl.a. handler om *det hemmelige Danmark – altså alt det, du ikke kan se, men hvor det er umådeligt vigtigt, at det fungerer hele tiden.*

I et mødelokale på Østerbro i København hører vi fra en anden forsyningsmedarbejder, at de arbejder med noget, de kalder *kloakfamilier*. Mødedeltagerne studser: kloakfamilier? *Ja*, forklarer hun, *en kloakfamilie dækker over et område, hvor kloaknettet hænger sammen, ligesom i en familie. Vi kalder dem kloakfamilier, fordi de er afhængige af hinanden. Områderne har ikke nødvendigvis noget med hinanden at gøre over jorden, men under jorden, fx i et villaområde, er de forbundet. Og vi er afhængige af, at de kan blive enige med hinanden.* Mødedeltagerene fik et nyt begreb at tale om.

Ved et senere besøg i Sønderjylland spørger vi Rasmus og Louise, et yngre par, der netop har istandsat deres hus, om de ved noget om, hvilken kloakfamilie de tilhører. De ser (naturligvis) spørgende ud og frygter, at de har overset noget alvorligt i forbindelse med huskøb og istandsættelse. Louise griber ud efter et ringbind. *Det viser meget godt alt det, almindelige borgere ikke ved noget om og ikke forstår en lyd af*, siger hun efter at have bladret forgæves. *Vil de have os til at være rationelle i vores omgang med regnvand*, siger Rasmus, *så må de blive bedre til at forklare os, hvordan det hele hænger sammen – også under jorden.*

Det er tydeligt, at såvel Rasmus og Louise som andre, vi taler med, er meget opmærksomme på de forhold, der gør sig gældende for deres hus og grund, når det kommer til afledning af regnvand. De frygter oversvømmelse og vandskader og følgerig tab af ejendele og husets værdi. De har sat sig grundigt ind i sagerne og foretaget mange forebyggende foranstaltninger i forbindelse med istandsættelse af deres hus. De har nedgravet faskine og omfangsdræn, udskiftet tagrender, opsat vandspærre for at stoppe tilbageløb af vand m.v. Rasmus er blevet grundejerforeningens repræsentant i det lokale klimatilpasningsprojekt, og Louise er gået i gang med at anlægge et bed, som skal opsamle vand i forhaven. Rasmus fortæller, at han på et møde med kommunen vedrørende et klimaprojekt i lokalområdet blev godt irriteret:

Så blev jeg sgu vred på hende fra kommunen, som på mødet sagde, at vi jo ikke kun skulle tænke på vores egne matrikler. Jeg har ofret masser af tid på både at hjælpe mine naboer med at grave faskiner ned og at deltage i møder om projekter i vores område.

For Rasmus er det en grov undervurdering af folk i deres område, når kommunen tilsyneladende tror, at husejere kun tænker på deres egen lille matrikel. Han har også læst flere steder i debatter om klimatilpasning, at husejere tager det for let og kun tænker på sig selv. *Selvfølgelig er vi optaget af vores eget hus, men det forhindrer os ikke i også at bekymre os om naboer og hele området. Der er jo ikke nogen, som ønsker at bo i et vandhul, som ikke kan sælges*, pointerer han.

Man mærker mange steder i landet, hvordan klimaforandringer har affødt mængder af initiativer hos boligejere og i boligforeninger. Der nedgraves faskiner og anlægges LAR-bede i parcelhushaver, andelsboligforeninger afholder fælles oprydningsdage i kældre, og ejerforeninger indkøber sandsække og affugtere. Og mange holder sig opdateret via nyhedsbreve og tager til møder og konferencer. Nogle arbejder mere grundlæggende med klimatilpasning, andre mere overfladisk.

Det er jo vores hjem - Kunsten at få folk til at forebygge

Hos Nordvand i Gladsaxe, nordvest for København, er det mørke mødelokale fortyndet af den spæde forårssol. Lokalet er fyldt med folk, der arbejder med klimatilpasning. En af oplægsholderne fremlægger et procesværktøj, der kan hjælpe kommuner i gang med en pressestrategi for klimaprojekter. I PowerPoints præsenteres overvejelser om strategier, handleplaner og konkrete gøremål i forbindelse med god borgerkommunikation. Deltagerne nikker bekræftende, der skal gode værktøjer til at få borgerne til at forstå nødvendigheden af lokal klimatilpasning og deres egen indsats.

Borgerinddragelse er for mange forsyningsselskaber, kommuner og rådgivere en svær størrelse. Inddragelsen er omstændelig og uforudsigelig. Hvad vil borgerne? Brokker de sig ikke bare? Er det ikke altid Tordenskjolds soldater, der deltager? Når man taler med kommuner eller forsyningsselskaber, forstår man, at borgerinddragelse i klimaprojekter sjældent er en smal sag. Og der breder sig en opfattelse af, at det at samle borgere i den lokale skoles gymnastiksal er selvmord. Nogle taler om ren legitimation, hvor alle de mange gule post-it med borgerønsker alligevel opløses i ugenkendelige planlægningsmæssige fællesnævner, andre om, at det er en invitation til politisk brok over alt muligt, som er galt i verden.

Ét af problemerne i arbejdet klimatilpasning er sproget, siger Erik fra Københavns Kommune på et møde og giver et eksempel: *Arkitekterne viste på et borgermøde et billede af en legeplads i byen, der stod under vand. Så meget vand, at der var dykkere omkring legeredskaberne. De syntes, det udtrykte nødvendigheden af at komme hurtigt i gang med klimatilpasning. Vi kunne se på borgerne, at de blev mistænksomme over for denne visualisering. Han tilføjer træt: De syntes, at vi overdrev, og det skabte modstand mod planerne. Vi var uærlige, mente borgerne. Resten af aftenen var op ad bakke. Jeg hader sådan nogle møder.*

Borgerne udgør ikke et lydighedsmaskineri. De kan være besværlige, krævende, uforudsigelige. Borgerne har ikke uniforme synspunkter, men udgør en skøn som blanding af alle mulige verdensopfattelser, synspunkter og interesser. Borgerinddragelse er ikke altid kønt. Der eksisterer ikke nogen hovedvej, ad hvilken inddragelsen af borgere kan køre. Men der findes dårlige metoder og værktøjer og gode metoder og værktøjer. Og alligevel kan man ikke altid være sikker på, at borgerne også gør, som man kunne ønske, eller som de siger, at de vil gøre. Det plager fx mange klimamedarbejdere, at borgerne ikke interesserer sig nok for forebyggelse.

En sådan borger er Peter på 44 tilsyneladende. Han interesserer sig godt nok for både klimaproblemstillinger, forebyggelse og for at beskytte sit hus, siger han. Peter har for nogle år siden købt et mindre parcelhus. Det er desværre lidt udsat, når der er skybrud, har familien opdaget. Men han har alligevel ikke lyst til at investere i de forslag til forebyggelse, som han hidtil er blevet præsenteret for, ligesom han er imod et klimaprojekt for lokalområdet. Han er helt på det rene med, at det kan synes selvmodsigende: *Jeg ved da godt, at vi burde gøre noget ved problemet, men det er jo vores hjem*, som han siger. Han beskriver herefter, hvordan nogle tekniske løsninger for familien at se slet ikke hænger sammen med den duft af pandekager og hjemlighed, som de ønsker sig:

Det er jo vores hjem, og vi har det noget anstrengt med at skulle tænke i måler, regnvandsanlæg, regnvandsbeholder osv., som om vores hus blot er et teknisk anlæg og et investeringsobjekt.

Lone fra en interesseorganisation, der arbejder med klimatilpasning, udtrykker problemet med at få borgerne til at handle *rationelt*, som hun siger, på denne måde: *Vi står tit med det problem, at vi ved, hvad der skal til, og at borgerne nikker ja på møderne. Men når det så kommer til stykket, gør de ikke noget. Vi ved ikke, om de har mistet interessen, om de ikke gider, om de blot var for høflige til at sige nej, eller om der er en helt syvende grund til, at de ikke vil gøre, som vi anbefaler.*

Der arbejdes mange steder i det kommunale landskab med udvikling af nye metoder til borgerinddragelse og med at forbedre kommunikationen med borgerne i relation til klimatilpasning. Alligevel er det tydeligt, at det er svært at oversætte problemer og løsningsforslag fra den professionelle klimaverden til den konkrete livsverden, der er borgernes. Det ender ofte med at blive formuleret som et kommunikationsproblem: Hvis vi blot forklarer det bedre, vil borgerne også handle rationalt. At der kan være forskellige og ligeværdige rationaler på spil synes sværere at erkende.

Måske de skulle holde vejret **- Når klima bliver til vejr**

På Teknologisk Institut i Taastrup lidt uden for København fortæller en forsker om sin undersøgelse af bevillinger givet til klimatilpasningsformål. En kurvet graf viser nogle interessante peaks forskellige steder. *Og som I kan se, har vi lige præcis en bukommelse, der rækker to år bagud, ikke mere.* Spredte grin i salen. Han fortæller, at der er et meget klart mønster, når man sammenholder skybrud og bevillinger. *Pengene følger kort efter skybruddene, og så glemmer politikerne og mange andre klimatilpasning igen,* siger han.

En anden forsker fra DTU har tidligere fortalt os, at der groft sagt er tre slags regn: 'arkitektregn', 'ingeniørregn' og 'beredskabsregn'. Arkitektregn er den almindelige regn, som bygninger og veje klarer via tagrender, facader, kantsten osv. Ingeniørregn er den kraftige eller vedvarende regn, som vores kloaksystem skal klare gennem den rigtige dimensionering, åbning og lukning af spjæld og andre tekniske foranstaltninger. Beredskabsregn er den massive regn, fx ved skybrud, hvor kun beredskabet kan klare sagerne med pumper, sandsække og mænd og kvinder i uniform.

Beredskabsregn kaldes af nogle klimaforskere også 'bevillingsregn'. Man forstår.

I vintermørket over en øl på Østerbro fortæller nybagte familiefar Emil os, at han var på Roskilde Festival, da det ikoniske skybrud ramte landet i 2011. Han fik en masse sms'er fra familie og venner i København, der fortalte, at himmel og hav stod i ét på Vesterbro, hvor han boede. Emil søgte med egne ord tilflugt i rom. Han fortæller videre om, at kælderens og dermed hans kasser med fotos, bøger og regnskaber sejlede i vand, da han vendte hjem. Men ellers er han godt træt af, at der råbes ulven kommer, hver gang himlen er grå: *De bruger hele tiden billedet af taxien under vand ude på Lyngbyvejen i 2011, når der måske kommer lidt mere regn end normalt.* Han siger, at ikke blot er han selv blevet træt af de evige ubegrundede dommedagsvarsler, det er mange af dem, han kender, også:

Måske de skulle holde vejret, det er jo blot dårligt vejr. DMI, radioen, TV2, alle har travlt med advare mod storm og skybrud, og så sker der ingenting. Ingen, jeg kender, tror efterhånden på varslerne.

Det moderne menneske synes udsat for en del forhold, der truer dets sundhed, familien, samfundet, nationen, planeten. Dagligt udmeldes nye risici, som vi skal forholde os til. Og slår bekymringen over dette og hint ikke over i decideret frygt for den ene eller anden af disse risici, da truer en mere diffus, men sjælsopædende angst med at paralyserer os. Alternativt foreligger muligheden for, at flere og flere simpelthen taber tilliden til myndigheders og eksperter varsler, de bliver som Emil og venner resistente over for udmeldingerne.

Nogle måneder efter mødet med Emil træffer vi Ole og Hanne i det østjyske. De siger, at de for længst er blevet enige med hinanden om ikke længere at tage i sommerhus og spænde trampolinen og havemøblerne fast, når DMI varsler storm og skybrud: *For et par år siden var vi altid nervøse, når de varslede uvejr. Vi gjorde alt muligt for at forebygge skader, det gider vi ikke mere. Vi kunne ikke bestille andet så – der er jo hele tiden 100-årsstorme.*

Hos nogle borgere ruller blodet hurtigt i disse år. De er nervøse for klimaets udvikling. Andre har roligt blod. Nogle har koldt. For de sidste er klimaet måske nok under forandring, men de synes, at der er en del hysteri forbundet med den daglige vejrudsigt. Som netop er en 'vejr'udsigt. *Talte vi det ikke sådan op, så er og bliver det jo blot dårligt vejr, og sådan noget har vi altid haft i Danmark,* som en konferencedeltager lakonisk konstaterer. *Det er, som om alt nu er klimaets skyld,* tilføjer han.

Den sociale fylde er næppe taget ud af klimabegrebet, men lige såvel som et perspektiv på verden kan få fylde, komme til at betyde noget for mange mennesker på samme tid og dermed vinde opmærksomhed og opnå bevillinger, lige såvel kan den sociale fylde relativt hurtigt tabes – lidt ligesom fyldet i en gammel sovepude.

GEMEINSCHAFT